

Dr. Jurij Kunaver
redni in zaslužni profesor
Univerze v Ljubljani
jurij.kunaver@siol.net

Rožle Bratec Mrvar
Osnovna šola Riharda Jakopiča
rozle.bratic-mrvar@
guest.arnes.si
COBISS: 1.04

Pouk geografije in vzgoja za ljubezen do domovine in države¹

Geography Lessons and Education for Love of Homeland and Country

Izvleček

Pričakovanje, da je vzgoja za ljubezen do domovine in države nekaj samoumevnega, ker je pri nekaterih šolskih predmetih te snovi precej več kot pri drugih, je do neke mere zmotno. Pouk geografije naj bi bil skupaj z zgodovino in slovenščino med prvimi poklican, da mladega človeka izobrazi in vzgoji v poznavalca, častilca in branilca lastne domovine. Vendar na uspešnost take vzgoje delujejo še druge okoliščine. Ozaveščenost o domovini in državi se v času mladostnega dozorevanja oblikuje in utrjuje počasi in postopoma. Tisto, kar sliši pri pouku o lastni domovini in njenih odlikah, mlad človek ne more takoj preobraziti v čustvo ljubezni oziroma navezanosti do nje. Šele z večkratno, didaktično različno obravnavo iste ali podobne snovi in utrjevanjem na terenu, na ekskurzijah, ko se učenju v učilnici pridružijo še lastno opazovanje, doživljanje in izkustvo, je mogoče pričakovati pozitivne odzive. Uspešnost vzgoje za ljubezen do domovine je tudi pri pouku geografije odvisna od znanja, načitanosti in spretnosti učitelja, od izbire učne tematike, besedil, ciljev na terenu in seveda od pogostosti takega pouka. Anketa med učitelji je pokazala, da se te svoje odgovornosti močno zavedajo. Bilo bi idealno, če bi se tega zavedali tudi starši in širše okolje, iz katerega izhajajo učenci. Trend domoljubne ozaveščenosti mladih državljanov Slovenije ni v porastu, prej nasprotno, kar zlasti v sedanjem času ni nepomembno.

Ključne besede: pouk geografije, domoljubje, terenski pouk, učitelj geografije

Abstract

The belief that education for the love of homeland and country can be taken for granted, because certain school subjects discuss this topic much more than others, is to some extent false. Along with History and Slovenian Language, Geography lessons have been called upon to educate young persons and turn them into connoisseurs, admirers and defenders of their homeland. However, other circumstances also influence the success of such education. As young people mature, their awareness of their homeland and country is slowly and gradually being formed and strengthened. What young people hear about their own homeland and its virtues during lessons they are not able to instantly transform into a feeling of love of or attachment to it. Only through repeated didactic and diverse discussions of the same or similar topic, and through its consolidation in the field, on field trips, when the learning taking place in the classroom is accompanied by their own observations and experiences, can we expect positive reactions. In Geography lessons too, the success of education for the love of homeland depends on the knowledge, erudition and skills of the teacher, on the choice of topic, texts, goals in the field and, of course, on the frequency of such lessons. A survey conducted among teachers has shown that they are strongly aware of their responsibility. It would be ideal if the parents and the broader environment from which the pupils hail would also be aware of this. The trend of the patriotic awareness of young citizens of Slovenia is not on the rise but rather the opposite, which is no trivial matter, especially in the present times.

Keywords: raphy lessons, patriotism, field lessons, Geography teacher

Uvod

Namen tega prispevka ni teoretična diskusija o ljubezni do domovine in države (v nadaljevanju domoljubju), za kar geografi nismo niti poklicani niti usposobljeni. Pojem domoljubje ali s tujko patriotizem je pogosto obravnavan strokovno pa tudi nestrokovno, in to zaradi vsakovrstnih pogledov, stališč ter nagibov. Domoljubje ima zato tisoč obrazov! Ta prispevek želi doprinesti k vprašanju, kakšno vlogo imajo pri razvijanju razmeroma preprostih pozitivnih domoljubnih čustev posamezni šolski predmeti, v našem primeru geografija. Načelno so naloge v tej zvezi dovolj jasno opredeljene v učnih načrtih in lahko bi se zdelo, da tu ni problemov, a ni tako enostavno. Tudi v okviru vsakega šolskega predmeta se je mogoče do posameznih vsebin, pojmov in pojavov opredeljevati individualno, po svoje, glede na lasten odnos, tudi oportunistično in celo ideološko. In zakaj je to aktualno prav sedaj? Zato, ker velik del družbe postaja zaskrbljen nad stanjem duha v vrstah slovenske mladine, ki ji zanimanje za domovino, za vrednote, povezane z njeno zgodovino in kulturo, tudi za njeno usodo in prihodnost nekako usiha. O tem pričajo tudi odgovori v anketi, ki smo jo posebej za ta namen izvedli med učitelji geografije.

Raven znanja je pri posameznih predmetih na vseh starostnih stopnjah načelno mogoče izmeriti, ljubezni do domovine ali domoljubja zagotovo ne. Kaj sploh je ljubezen do domovine in države, kako jo še imenujemo, kakšne oblike in definicije obstajajo in kaj o tej obliki emocije menijo strokovnjaki, skušamo na kratko osvetliti v posebnem poglavju. Domoljubje ali patriotizem, tudi domovinska vzgoja, ni nekaj enoznačnega, ni pojem, ki naj bi ga vsi razumeli enako in v njegovem smislu enako ravnali. Pretiran, preveč vnet patriotizem, ki gre na škodo drugače mislečih ali ljudi drugačnega porekla, je lahko tudi nacionalizem. Je torej pretirano, preveč vneto domoljubje lahko enako nacionalizmu? Odgovor je pritrdilen. S temi nekaj stavki skušamo na kratko povzeti nekatere najpomembnejše teoretične trditve, uporabne tudi v okviru pouka geografije in neobhodne za razumevanje celote.

V uvodu naj kot eden od avtorjev pojasnim, kakšen je moj odnos do domoljubja in kako je pri meni ta ljubezen v najpreprostejši obliki nastajala, se razvijala in jačala. V otroštvu in času odraščanja se tega čustva nisem zavedal.

Verjamem, da se je v meni razvijalo nezavedno. Pozneje se je nadgrajevalo z nešteti spoznanji, doživetji in izkušnjami. Ta ljubezen mi je bila vsajena v srce in dušo na nevsiljiv način, od staršev. Vzgoje, kot sem je bil deležen jaz, ni imel vsakdo. Njen temelj je bilo nenehno spoznavanje sveta okoli sebe, zlasti izven štirih domačih sten. Spoznavanja okolja izven Slovenije, kar danes ni nič posebnega, pa v moji mladosti še ni bilo. V meni so zapustili globoko sled nešteti izleti v povojnem času, vse do konca srednje šole, za kar ni bilo nobenih ovir. S slovenskim krasom in alpskim svetom sem se dobesedno poistovetil. A ne samo z naravo, ki jo je moj oče, znani slovenski pedagog, vedno postavljaj v absolutno ospredje, ampak tudi s slovenskim človekom, ki smo ga srečevali na naših poteh. Postajal sem pozoren na kmečkega človeka, delavca ali tudi lovca, ki nam je prišel naproti, bodisi na Cerkniskem jezeru ali v Kamniški Bistrici, v Bohinju, v Radovni ali v dolini Vrat, na njegov način govora, zlasti na narečje. Celo v bližini mojega doma v otroštvu, na kmetijah v ljubljanskih Dravljah in v suhokrajinskem Kamenju, sem odkrival vrednote klenih Slovencev. Sledila je višja stopnja geografskih razodetij v času študija, ko nas je po prej neznanem slovenskogoriškem in prekmurskem svetu v petdesetih letih vodil profesor Svetozar Ilešič in z ljubeznijo govoril o svojih rojakihi. Tako sem prišel do spoznanja, da Slovenijo ne sestavljajo samo lepe gore in zanimiv kras, ampak tudi gričevje ter ploden ravninski svet. V naslednjih desetletjih se je moj občutek domoljubne samozavesti samo še krepil. Raziskovanje slovenskih Alp mi je ponudilo možnost, da ga predstavim tudi tujini. Na mnogih strokovnih srečanjih sem predaval o njihovih posebnostih in pri tem spoznaval, da niso kar tako, da imamo tudi pri nas mnogo izjemnih naravnih pojavov, s katerimi se lahko primerjamo s tujino. V zadnjih letih moje univerzitetne kariere, to je po nastanku samostojne države Slovenije, sem pogosto sodeloval na različnih mednarodnih srečanjih šolskih geografov. Zastopati slovensko šolsko geografijo ni bilo vedno lahko, zlasti v družbi predstavnikov veliko večjih narodov. Kako nekaj originalnega, zanimivega in uporabnega iz ene najmanjših evropskih držav predstaviti mednarodnemu občinstvu? Sčasoma sem ugotovil, da tudi naša šolska tradicija in dosežki niso kar tako. Iz tega se je rodilo spoznanje, da je ne glede na velikost države vedno potrebno samozavestno in odgovorno nastopanje v

1 Ta sestavek je bil eden od uvodnih referatov na mednarodni konferenci Vzgoja za ljubezen do domovine in države v Radljah ob Dravi, 23. 11. 2019, v organizaciji Društva katoliških pedagogov Slovenije. Z dovoljenjem organizatorja je za objavo v reviji Geografija v šoli nekoliko predelan in dopolnjen.

Med slovenske posebnosti štejemo velike turistične jame, ki jim po nastanku, bogastvu kapniškega okrasja in drugih naravnih pojavih ni para v svetu.

prepričanju, da dobro in pošteno strokovno delo vedno rodi tudi dobre rezultate.

Kadar sem se iz tujine vračal domov čez številne mejne prehode in zagledal najprej zastavo sosednje države, sem z očmi takoj začel iskati tudi našo, lastno! Nelagodje in jeza pa sta se me lotevala, kadar sem se še v prejšnji državi vozil čez mejni prehod v dolini Učje pri Bovcu. Najbrž ne eno, več desetletij je bila ograja na mejnem mostu čez reko prebarvana točno do polovice, na italijanski strani. Kje je tu domoljubje? Ni mi bilo vseeno, kakšen ugled je imela moja takratna domovina oziroma država.

Za oblikovanje lastnega domoljubja ni recepta, saj ne živimo v enakem okolju, gledamo na svet različno, imamo zelo različne izkušnje in navsezadnje nismo vsi enako stari. Oblikovanje lastnega domoljubja traja vse življenje, če to priznamo ali ne. Kar sem doslej navedel iz lastnih izkušenj, je bila v tem procesu morda le dobra polovica. Pomembna sta mi bila zlasti slovenska zgodovina in ustvarjalnost. Pravega domoljubja in ponosa brez poznavanja in občudovanja velikih Slovencev, od Trubarja do Prešerna, in ogromne množice velikih umetniških, literarnih, znanstvenih in drugih osebnosti okoli njiju, ter njihovih stvaritev ni in ne more biti.

Geografske primerjave, ali kaj je več vredno, veliko ali majhno

Primerjave, absolutne in relativne, so priljubljena tema v diskusijah o mednarodnem pomenu, ugledu in položaju posamezne države, tudi Slovenije. Ena največjih posebnosti, človeška ribica, je samo del podzemelske favne, po kateri glede števila vrst slovimo kot ena najbogatejših držav na svetu! Tako trdijo speleobiologi, in lahko jim verjamemo ter smo na to ponosni. Smo klasična dežela krasa, kjer so se rojevali osnovni krasoslovni pojmi in termini in so delovali znameniti raziskovalci. Eden od slovenskih kraških biserov, slovečih po vsem svetu, je Cerkniško jezero, česar se je zavedal že Janez Vajkard Valvazor. Tak primat nam lahko zavida marsikatera mnogo večja evropska država, na primer Italija ali Francija, ki jima sicer ne manjka kraškega ozemlja. Na eni od državnih proslav smo slišali, da imamo največ narečij na svetu glede na število prebivalcev. Med slovenske posebnosti štejemo velike turistične jame, ki jim po nastanku, bogastvu kapniškega okrasja in drugih naravnih pojavih ni para v svetu. Tudi Bled in Bohinj sta neponovljiva. Ta majhna evropska država, pa taki superlativi! Naše Julijske Alpe merijo komaj desetino površja,

ki ga pokrivajo italijanski Dolomiti. Približno za 1600 km² jih je, v primerjavi z italijanskimi 16.000 km². In vendar Julijske Alpe spadajo med prepoznavne in najlepše dele celotnih Alp. To so mnenja za relativne primerjave, če že morajo biti. Absolutnih dimenzij in dejstev ter s tem povezanih primerjav se je bolje ogniti. Tam nimamo kaj iskati.

Kaj pomeni Slovenija v svetu, njena kultura in narava ter znanost, gospodarstvo in dosežki, v primerjavi z neprimerno večjimi območji in mnogo »pomembnejšimi« kulturami ter gospodarstvu po svetu? Za nekoga morda premalo, za večino dovolj, da smo lahko ponosni državljani Slovenije. Seznam slovenskih naravnih in pokrajinskih posebnosti je dolg, kaj šele seznam kulturnih, umetniških, znanstvenih in drugih dosežkov. Morebitne manjvrednostne pomisleke in pomanjkanje narodne zavesti ter ponosa lahko preženemo edino z vztrajnim vcepljanjem prepričanja, da je tudi majhno lahko veliko in pomembno ter je lahko celo zgled! Če ne bi bilo tako, ne bi bilo svetopisemske legende o Davidu in Goljatu, ne bi bilo tudi znamenite slovenske povesti o Martinu Krpanu in številnih podobnih zgodb.

Kaj o ljubezni do domovine in države, domoljubju, patriotizmu, nacionalizmu in podobnem pravi družboslovje?

Naj na kratko omenimo nekatere pojme, ki jih v zvezi z ljubeznijo do domovine srečujemo bodisi v vsakodnevnih objavah in polemikah, največ pa jih razumljivo najdemo v strokovni literaturi. Vsak od nas nima ustrezne družboslovne izobrazbe, zato ni vseeno, kako in kdaj uporabiti kakšen termin. Ne glede na to je treba jasno povedati, da so vsebine, ki jih obravnavamo pri pouku geografije, na zelo različne načine povezane z ljubeznijo do domovine, ki si jo prizadevamo privzgojiti učencem in dijakom v času njihovega šolanja. Da geografija še zdaleč ni edini šolski predmet, ki opravlja to odgovorno nalogo, je jasno. Vendar ga, in odlikuje jo konkretnost, ker z množico ponazoril in tehnik lahko premaguje abstraktnost, nepredstavljenost in prostorsko oddaljenost. Še večjo prednost ima pouk geografije, če lahko pouk poteka neposredno v resničnem ali stvarnem okolju. Z neposrednim spoznavanjem lastnih krajev, lastne dežele in lastne domovine oblikuje in krepi odnos do neposrednega in tudi bolj oddaljenega okolja, se z njim enači in udomačuje. To bi bila lahko definicija normalne poti v

okviru pouka geografije do oblikovanja narodne zavesti, narodnega ponosa in domoljubja skoraj slehernega posameznika. To ni in ne more biti kratka pot, ker ni odvisna samo od učnega načrta in učnih vsebin, ki so na programu eno ali tudi več let. Oblikovanje ljubezni do domovine, narodne zavesti, če hočete aktivnega državljanstva, je po našem prepričanju proces, ki traja ves čas šolanja. Uspešnost razvoja čustva ljubezni do domovine in države pri posamezniku je odvisna od preštevilnih dejavnikov, od okolja, od učiteljev in staršev, od uspešnosti in bogastva pouka. Po lastni izkušnji se tega enostavno ni mogoče naučiti ali priučiti. Lahko bi rekli, da je to nekakšen »nadpredmet«, ki ni zapisan v nobenem učnem načrtu, a je ves čas prisoten pri učnem procesu in v šolskem okolju. Podobno kot vzgoja učencev in dijakov za vsakodnevno obnašanje in vedenje v družbi.

Da bi se izognili nepotrebnim napakam v uporabi in razumevanju posameznih pojmov in terminov, pogledjmo, kaj pravijo o njih strokovnjaki. Ne toliko o ljubezni do domovine, ampak o sorodnih kategorijah, terminih, emocijah, prepričanjih, ideoloških usmeritvah, omenjenih delno že v naslovu. V tej zvezi Črnič (2019: 118, 119) v članku, ki je bil objavljen v reviji Teorija in praksa, ne glede na ideološki podton, obravnava različne pojavne oblike domoljubja. »Ko pogledamo koncept domoljubja malce pobliže, se pokažeta njegova večplastnost in kontroverznost, zato neizogibno ugotovimo, da med teoretiki še zdaleč ni soglasja o njegovi naravi in še manj glede njegove moralne utemeljitve.« Ker je domoljubja v družbi vedno manj, se v določenih krogih trudijo, da bi ga umetno vzpodbujali in pospeševali, zlasti med šolajočo se mladino, tudi na problematičen način. Zato prihaja do izkrivljanja osnovnega namena in vsebine domoljubja. V primežu avtorja se je znašlo prav to, kot pravi, »sodobno slovensko domoljubje«. Kritizira njegovo danes najbolj razširjeno »etnocentrično« različico, ki je izključevalna in samoljubna. Njeno nasprotje naj bi bil »vključevalen, postnacionalističen in državljansko ozavešen patriotizem na temelju koncepcij republikanskega, ustavnega in kozmopolitskega patriotizma. To naj bi bil na kratko t. i. progresivni patriotizem.«

Ozadje etnocentrističnega domoljubja so sodobni družbeni pojavi in problemi, kot so begunsko vprašanje, poplava nacionalizmov, vzpon populističnih in neofašističnih politik. Kaj hitro zato lahko pride do različnih deviacij, kot je na primer »izključujoči etnocentrizem«. Avtor se sprašuje, ali vendarle ne obstajajo še druge, manj problematične in bolj produktivne oblike pripadnosti domovini.

Termina patriot in patriotizem imata izvor v antiki, pri Grkih in Rimljanih. V 17. stoletju so v francoščini z besedo patriote označevali nekoga, ki je predan svoji deželi, v 18. stoletju pa je bila ista beseda v Angliji predmet zaničevanja in posmeha. Z razsvetljenstvom se na temelju renesančnega humanizma pojavijo republikanska razumevanja domovine, tj. svobodne države, ki ščiti pravice in svoboščine svojih državljanov. A iz tega izhajajoče koncepcije domoljubja se v 19. stoletju z razmahom ideje (in prakse) etnično homogene in centralizirane nacionalne države skoraj popolnoma umaknejo etnocentrično utemeljenemu domoljubju (Črnič, 2019: 120).

Od druge svetovne vojne dalje je patriotizem nesporna vrednota, ki jo običajno razumemo kot izrazito osebno pripadnost in lojalnost domovini, najpogosteje naciji ali državi. Vključuje pripravljenost za investiranje vanjo in celo osebno žrtvovanje, v skrajni instanci tudi svojega življenja, kar velja za višek patriotizma (Črnič, 2019: 120). Po Šabčevi (2018: 51) je »patriotizem oziroma domoljubje najpreprosteje, a zato ne napačno, kot ljubezen do domovine, kot navezanost in lojalnost do politične skupnosti, ki ji posameznik – državljan pripada. Kljub tej navidezni »lahkosti« definicije pa velja za enega od najbolj protislovnih konceptov v politični teoriji tako v preteklosti kot tudi danes, ko so še zlasti aktualne razprave o vlogi javnega šolanja in vzgajanju patriotizma /.../, ki da ga je v državi premalo in predvsem, da je problem v čustvih mlajših generacij, ki se ne identificirajo (zadosti) z lastno državo« (Šabec, 2018: 51).

Črnič (2019) v nadaljevanju omenja vrsto domoljubij ali patriotizmov, vsakega s svojimi značilnostmi, vsakega v svojem zgodovinskem in geografskem kontekstu. To so na eni strani »etnocentrične oblike nacional-patriotizmov«, ki domovino primarno pojmujejo kot očetnjava, na drugi pa »bolj odprte oblike republikanskih patriotizmov«. »Prve, 'rodnogrudovske' oblike v svoji emocionalni navezanosti na 'nacionalno substanco' praviloma ustvarjajo lažni videz narodov kot naravnih, ne pa 'zamišljenih' in kulturno ustvarjenih skupnosti.« Zanje je značilno »nekritično in poenostavljeno interpretiranje preteklosti /.../ glorificiranje za 'domovino' pomembnih zgodovinskih dogodkov in osebnosti«. Črnič pravi, da tako kot domoljubje tudi nacionalizem izhaja iz jasne identifikacije z lastno skupnostjo, v praksi pa lahko razlika med njima celo preprosto izgine (Črnič, 2019: 121).

Drugačni patriotizmi, ki nimajo osnove v identiteti, temeljijo na skupnih vrednotah, kot so »vzajemno spoštovanje demokratično sprejetih

Oblikovanje ljubezni do domovine, narodne zavesti, aktivnega državljanstva, je proces, ki traja ves čas šolanja.

Od druge svetovne vojne dalje je patriotizem nesporna vrednota, ki jo običajno razumemo kot izrazito osebno pripadnost in lojalnost domovini, najpogosteje naciji ali državi. Vključuje pripravljenost za investiranje vanjo in celo osebno žrtvovanje, v skrajni instanci tudi svojega življenja.

Ljubljana, 2006
Foto: A Polšak

družbenih pravil«, in so zato bolj odprti. Tak je Habermasov liberalnodemokratski »ustavni patriotizem«, ki »gradi na vrednotah človekovih pravic in svoboščin, načelu pravičnosti ter vladavini prava in izhaja iz povojne nemške tradicije, ki si prizadeva razvezati idejo pripadnosti domovini od etnocentričnega nacionalizma«. Drug primer je »republikanski« patriotizem in temelji na zavezanosti institucijam in zakonom, ki vsem pripadnikom skupnosti zagotavljajo pravice in svoboščine. Tak patriotizem eksplicitno nasprotuje vsem oblikam zatiranja, despotizma in tiranije.

Ta pregled torej opozarja na obstoj dveh različnih oblik patriotizma. Prvi je ekstremni patriotizem, ki zagovarja brezpogojno lojalnost domovini in se osredotoča na uresničevanje njenih interesov, lahko tudi na račun drugih, tudi splošnih interesov vsega človeštva. Druga oblika je zmerni patriotizem, ki lastne interese omejuje s skupnimi splošnimi načeli in vrednotami. Pri eni je eksplicitni poudarek na ljubezni do doma, skupnosti, domovine, torej na emocionalni razsežnosti, in je zato izključujoča. Druga oblika je neetnocentričen in vključujoč tip patriotizma, ki izhaja iz državljanske zavesti in terja dosledno obojestransko spoštovanje družbenega konsenza, izraženega v zakonih in obče sprejetih normah. Temelji na spoštovanju pravne države in njenih simbolov in od države pričakuje in zahteva povratno spoštovanje človekovih pravic, demokratičnih pravil in standardov (Črnič, 2019: 121, 122).

Kako aktualna in občutljiva je tematika ljubezni do domovine, tudi in predvsem v kontekstu vzgoje in izobraževanja, dokazuje bogata literatura. Na šolsko okolje se osredotoča tudi Šabčeva (2016). Med drugim se je lotila osnovnošolskih učbenikov za geografijo, kar med drugim opozarja, da geografi ne bi smeli biti neobčutljivi za opozorila drugih strok. Nad njeno »kritično diskurzivno analizo šestnajstih osnovnošolskih učbenikov za geografijo o razmerju med Zahodom oziroma Evropo ter posameznimi celinami« bi se morali zamisliti. Čeprav je tudi res, da avtorji učbenikov niso imeli priložnosti strokovne polemike in zagovora. Avtorica ugotavlja, da »velika večina (učbenikov, o. p.) vsebuje jezikovne strategije, vsebine, miselne vzorce, slikovno gradivo, ki vodijo v stereotipne, poenostavljene, evropocentrične (tudi etnocentrične, o. p.) in tudi rasistične sklepe o neevropskem svetu in njegovih prebivalcih, migrantih itd. /.../ To potrjuje tudi domnevo, da več učbenikov za posamezni predmet na tržišču še ne zagotavlja tudi pluralnosti diskurzov in vsebin, s katerimi naj bi učenci usvojili postavljene standarde znanja.« S tem želi doseči kritičnost učiteljev (opolnomočenje) do »vsebinskih in diskurzivnih pomanjkljivosti in netočnosti v obstoječih učbenikih, do vrednotnih, ideoloških in kulturnih pristranskosti /.../ do neustreznega besedišča, zastarelega poimenovanja, (neo)kolonialni koncepti /.../ ter do rasističnega diskurza in »rasne« paradigme« (Šabec, 2016: 139, 149).

Anketa med učitelji geografije

Da bi se dokopali do čim bolj realne slike o obravnavani tematiki pri pouku geografije ter o mnenjih in izkušnjah učiteljev pa tudi, kako o tem razmišljajo učenci, smo za odgovore v anketi naprosili učitelje geografije v osnovnih šolah, gimnazijah, strokovnih in poklicnih šolah. Na 11 glavnih vprašanj smo odgovore dobili od 144 učiteljev (od tega je 81 učiteljev izpolnilo anketo v celoti), od tega je bilo 21 anket avtoriziranih. 97 anketirancev je bilo z osnovnih šol, 26 s srednjih strokovnih in poklicnih šol ter 21 z gimnazij. Največ anketirancev je bilo iz osrednje slovenske statistične regije (47), sledile so gorenjska (16), podravska (15), savinjska (12), pomurska (11), goriška regija (10) itd. Čeprav vzorec ni idealen, lahko rečemo, da je vsaj za osnovne šole dokaj dobro reprezentativen. Iz

obilice gradiva povzemamo najpomembnejše.

Sodelujoči učitelji so malone brez izjeme tudi v tem primeru dokazali, da opravljajo svoj poklic odgovorno, da dobro poznajo pomen domovinske ljubezni in da so se za anketo odločili, ker imajo do tega vprašanja izrazito pozitiven in izdelan odnos. Njihovi odgovori o tem pričajo dokaj jasno, iz njih pa je tudi razvidno, da s stanjem na tem področju ne moremo biti povsem zadovoljni. Predvsem pogrešajo konkretnejše napotke in vsebine, večjo pomoč vodstev šol in sodelovanje staršev. O svojih varovancih in njihovem zanimanju za lastno domovino se izražajo različno, kar je tesno povezano z vrsto šole in njeno lokacijo pa tudi s sposobnostmi učitelja.

Navajamo vprašanja in odgovore anketirancev.

Kaj razumete pod pojmom vzgoja za ljubezen do domovine in države?

Ugotovimo lahko, da učitelji poudarjajo vzgojo, odgovornost, spoštovanje in spoznavanje domovine. Najbolj značilni so naslednji odgovori: krepiti učence in jih vzgajati v zavesti, da so v tej državi doma, vsepovsod v tujini pa bodo tujci, spoznavanje tako naravnih kot družbenih posebnosti Slovenije, le če jo dobro poznajo, imajo lahko pozitiven odnos do domovine, mislim, da je to najboljše povzel Baba Dioum (1968): »Skrbimo za tisto, kar imamo radi, radi imamo samo tisto, kar poznamo in razumemo, razumemo pa le to, kar smo bili naučeni.« Učitelji dalje odgovarjajo: primerno praznovanje državnih praznikov, poznati pomen posameznega praznika, imeti rad državo, v kateri živiš, spoštovati naravno in kulturno dediščino, njen jezik, biti odgovoren državljan, imeti skrb za gospodarski napredek države, prevzemati odgovornost za svoja dejanja, pogovarjati se o pomenu samostojne države, o pomenu narodnih simbolov in njihovi uporabi (petje himne), poudarjanje neizmernih lepote naše dežele, odlične oz. strateške lege, da cenimo naravne, kulturne znamenitosti na tem prostoru in mejnike naše zgodovine, ljubezen do naroda, jezika, običajev, kulinarike, narečij, otroke vzgajamo, da svojo domovino spoštujejo.

Ali je po vašem mnenju v učnem načrtu tej tematiki posvečena zadostna pozornost?

Odgovori (oddanih 92): precej premajhna 10 %, premajhna 26 %, primerna 22 %, prevelika 2 %, drugo oziroma ne vem 3 %. Najzanimivejši in najznačilnejši komentarji učiteljev so pokazali, da veliko učiteljev razširja predpisane vsebine s to tematiko. Primeri: učenje na poklicni šoli mi

daje bolj proste roke pri izbiri in obravnavi učne snovi, ker se mi ta tematika zdi pomembna, jo vključujem, naj si bo pri obravnavi slovenskih pokrajin, turizma ali ob aktualnih tekočih dogodkih, dovolj velika, obseg vsebin lahko sam povečaš, odvisna je od ozaveščenosti in usposobljenosti učitelja, ki poučuje, da tej tematiki daje ustrezen pomen, mislim, da mora biti vpeta v obravnavanje snovi povsod, kjer se da in je smiselno.

Kaj pogrešate v tem pogledu v učnem načrtu?

Odgovori (oddanih 36): več ur 10 %, več vsebin 10 %. Večina anketiranih učiteljev torej ni izpostavila, da pogrešajo več ur oziroma vsebin v učnem načrtu.

Kako je po vašem mnenju najbolj primerno obravnavati problem ljubezni do domovine in države, problem identitete, pripadnosti, spoštovanja, ponosa ...?

Med odgovori učitelji izpostavljajo pomen osebnega zgleda in izkušenj, spoštovanja, konkretnih primerov in spoznavanja ipd. Značilni odgovori so bili: z osebnim odnosom (zgledom) do domovine, ob praznikih, spoštovanje državnih simbolov, poznavanje značilnosti lastne države, primeri osebnih izkušenj in zgodb, vzgajati v bolj patriotskem smislu, ker gre za čustvo, je to težko naučiti, s spoznavanjem domovine oziroma najboljšega, kar premore, vedno lahko narediš primerjavo s Slovenijo, od ožjega k širšemu, od svojega k tujemu, s poudarjanjem prednosti naše države, z obiskom pomembnih ljudi, z udeležbo na kulturnih dogodkih, ki ohranjajo dediščino, z ekskurzijami, z obiskom narodne manjšine.

Ali ravirate tako tudi sami?

Odgovori (oddanih 81): da 35 %, delno 17 %. Izpostavili bi komentar enega od učiteljev: »Menim, da je pomembno učencem predložiti konkretna dejstva in vsebine, s pomočjo katerih postajajo ponosni državljani in znajo ceniti na objektivni način tisto dobro o naši domovini.«

Ali se vam zdi, da ste pri obravnavi te tematike uspešni?

Od 81 oddanih odgovorov je z da odgovorilo 25, za delno uspešne pa se je samoocenilo 51 učiteljev. Večina učiteljev meni, da so vsaj delno uspešni pri obravnavi te snovi.

Ali je odziv učencev na obravnavano tematiko pozitiven?

Med 81 prejetimi odgovori je večina učiteljev (43) ocenila odziv učencev kot pozitiven, kot delno pozitivnega pa 38 učiteljev. Zanimivo je dejstvo, da se učenci in dijaki večinoma pozitivno ali vsaj delno pozitivno odzivajo na domovinsko tematiko. Od komentarjev bi izpostavili: občasno so posamezni učenci nezainteresirani, tematika je obravnavana posredno, dediščina Jugoslavije je vpletena v razumevanje, če je snov podana ustrezno, je odziv zelo dober.

Ali ste pri svojem delu prišli, glede te tematike, do lastnih zaključkov, ugotovitev (kakšnih)?

Učitelji ugotavljajo pomembno vlogo okolja (staršev, vrstnikov ...) in omejeno zmožnost učiteljev pri privzgajanju domovinskih čustev, a tudi velik pomen podajanja konkretnih izkušenj pri mladih, ki doživljajo občutek domovine velikokrat drugače. Značilni odgovori so: učencem je lastna država samoumevna, zgled je za učence zelo pomemben, lahko se trudimo ne vem kako, njihovo mnenje je hkrati mnenje staršev (kritika preko države, vlade ...), vrednote so zanemarljive, nepomembne kot tudi spoštovanje in obramba svoje domovine, občutek pripadnosti slovenski domovini je zelo visok v času uspešnih športnih rezultatov, nato gre ponovno na stranski tir, pri razlagi določenih vsebin podam lastne izkušnje, ki so vredne poznavanja oziroma se mi zdijo pomembne, da jih dijaki spoznajo, da domovina mladim ni več to, kar je bila nam, njim je domovina Evropa, otroci so bolj lokal patrioti, menim, da je vzrok zgodovinski, ker smo bili stoletja pod tujo oblastjo, smo razvili nezaupanje in prezir do politike in s tem tudi do domovine, ne smemo enačiti ljubezni do domovine z aktualno politiko, pri obravnavi tematike se učencev najbolj dotaknejo osebne zgodbe, učitelji bi se morali bolj truditi približati to tematiko v pozitivnem

smislu, poudarjanje zgolj ene kulture je nevarno, lahko vodi v nacionalizem, cilj je oblikovati aktivnega državljana, ki spoštuje svojo kulturo in zato tudi tujo, velik vpliv imajo starši, slovenski narod se v celoti sam premalo ceni, iščem nove možnosti, kako učencem vsaditi v srce občutek za domovino, vredno je delati na tem, te vsebine bi se morale bolj načrtno obravnavati in ne bi smele biti prepuščene dobri volji učitelja, globalizacija zmanjšuje narodno zavednost, v Sloveniji je domoljubje zelo nizko vrednoteno, vredno je vlagati v mlade, če so učenci sami vključeni v konkretne situacije, so bolj dovezetni, če mladim pomagamo privzgojiti pozitiven odnos oz. ljubezen do domovine, bodo ostali v domovini in pripomogli k njenemu napredku, učencem je potrebno te vsebine domiselno in inovativno približati, ključnega pomena je osebni odnos, učenci so zasičeni z globalizacijo, negativno vplivajo negativne pavšalne ocene, samo ena je Slovenija, dijaki poznajo bolje svet kot svojo domovino, apatija, dijakom se te vsebine ne zdijo pomembne, dijaki imajo na splošno pozitiven odnos tako do tematike kot do domovine.

Ali so pogoji za obravnavanje te tematike pri vašem pouku oziroma na vaši šoli ustrezni?

Odgovori (oddanih, 81): delno 19 %, da 31 % in ne oziroma sploh ne le 6 %.

Kaj pogrešate?

Pri obravnavanju te tematike so učitelji najbolj izpostavili sledeče: domoljubje vseh učiteljev, več teh vsebin in ciljev v okviru geografije, več didaktičnih pripomočkov, več ekskurzij oz. možnosti odhoda na teren, več izmenjav izkušenj med učitelji, vse predmete bi morali medpredmetno povezovati s temi vsebinami, to ni le naloga izobraževanja, ampak celotne slovenske družbe, sredstva in čas za več ekskurzij in dela v obliki delavnic, več posluha s strani vodstva in stalno vključevanje narodne zavednosti v pouk.

Ali se vam zdi, da je problem odnosa med posameznikom na eni strani in neposrednim okoljem, domovino, državo, drugimi državami (zlasti sosednjimi) in nenazadnje tudi z Evropsko unijo na drugi strani ter njegovim občutkom pripadnosti danes bolj aktualen kot nekoč?

Oddanih je bilo 81 odgovorov in večini anketirancev se je zdelo, da je ta problem bolj, 46 %, oziroma delno bolj aktualen, 32 %. Le manjšemu delu, 22 %, se je zdelo, da temu ni tako. Pri podvprašanju Zakaj? so učitelji največkrat izpostavili globalizacijo, preseljevanje in spreminjanje vrednot. Najbolj značilni so bili sledeči odgovori: ker se občutek pripadnosti državi

zmanjšuje, slovenske vrednote se izgublajo v morju narodov, zaradi globalizacije, v preteklem sistemu je praznovanje zelo povezovalo ljudi med seboj in z državo, migracije, vpliv medijev, povečanje števila dijakov tujcev, zasičenost z informacijami, višji standard in naša mobilnost nam omogočata, da lažje, hitreje (tudi bolj instant) spoznavamo druge, ker ne spoštujemo države, zaradi gibanj, ki zamenjujejo nacionalsocializem in domoljubje, za vse to je potrebno znanje in ne samo čustva (na katera tudi informacije tako pogosto ciljajo), učenci živijo zelo individualno, v družbi je veliko nestrpnosti, stereotipov, ker imamo v globalnem svetu več identitet, ker so s sodobnimi migracijskimi gibanji v Evropi nastale spremembe, da imamo svojo državo in tega se ne zavedamo zadosti, marsikomu se zdi samoumevno, mladih ne zanima domovina, dobesedno (jo) enačijo s politiko, mogoče je tudi problem pri vrhu naše države, je vsesloščen odraz trenutne družbe.

Ali imate v mislih še kakšen predlog, idejo, sporočilo?

Med predlogi in idejami učiteljev so največkrat izpostavili: vrednote so v naši državi izničene, premalo vemo za zunanje sodelavce in jih premalokrat vključujemo, ob (naši) politiki ne bo ljubezni do domovine, (učenci) morajo (domovino) bolje spoznati s pomočjo (cenovno dostopnejših) obiskov naravnih in kulturnih spomenikov, opažam, da se je odnos prebivalcev sosednjih držav, ki jih srečujem, po vključitvi v EU spremenil na bolje, učimo in samozavestno povejmo, da je majhno edinstveno in neprecenljivo, po mojem mnenju je po učnem načrtu premalo poudarka tej tematiki, spodbujati učitelje, da bi čim bolj zagreto vzgajali za ljubezen do domovine, morda organizacija izobraževanja na to temo, potrebno je delati z mladimi na temo ljubezen do domovine, le narod z močnimi koreninami se bo v tem globalnem svetu obdržal, predmet naj poučujejo učitelji, ki imajo željo po poučevanju tega predmeta, uvedba predmeta v tretjem letniku, najprej je potrebno spoštovati sebe, slovenski jezik, kulturo in biti ponosen na svoje prednike.

Sklep

V zaključku skupaj z učitelji geografije, ki so se odzvali na anketo, ugotavljamo, da je v neposrednem vzgojno-izobraževalnem procesu veliko neizrabljenih priložnosti za vzgojo za ljubezen do domovine in države. Manjka zlasti konkretnih vzpodbud, zgledov, dobre prakse, uporabnih primerov in vsebin, ki bi jih vzgojitelj vsak trenutek lahko vzel v roke in z njimi dosegal boljše vzgojne učinke. Take so številne zgodbe in pripovedi izseljencev ali pa rojakov onstran meje, skrivajo pa se zlasti v bogati slovenski literarni zakladnici in zgodovini. Čakajo nas napor, da bi zmogli zbrati najsijajnejše primere slovenskih besedil o enkratnosti posameznih slovenskih krajev in pokrajin, o izjemnosti zgodovinskih dogodkov in najboljše zgodbe o slovenskem človeku. Prav tako je pomembna geografska stvarnost izven šolskih zidov. Učitelji menijo, da je njenega spoznavanja in doživljanja premalo. V vseh slovenskih pokrajinah in krajih je mogoče malone na vsakem koraku trčiti bodisi ob lokalne tradicije, navade, naravne in kulturne posebnosti, znamenitosti in lepote ter ob zaslužne ali zanimive ljudi, ki se ponujajo kot najboljši vzvodi za čustveno doživljanje mladih. Neprenehoma se je treba truditi, kako premagati ovire, ki preprečujejo vključevanje še večjega deleža neposrednega terenskega opazovanja in doživljanja realnosti. Zato je treba učne načrte opremiti z bolj oprijemljivimi in bolj uporabnimi navodili in predlogi, kako naj učitelji pristopajo k vsakodnevni pouku in k problemu vzbujanja pozitivnih čustev do lastne domovine in države.

Tudi avtorji učbenikov naj ne bi preveč skoparili s pozitivnimi opozorili in besedami, kadar učence navajamo na opazovanje in doživljanje estetskih plati slovenskih pokrajin in krajev ter na doživljanje in razumevanje izjemnosti njihovih prebivalcev.

Učitelji menijo, da smo pri vzgoji premalo pozorni na negativne učinke globalizacije, učinke višanja standarda življenja, egoizma, nestrpnosti, individualizma, in ker imamo v globalnem svetu več identitet.

Viri in literatura

1. Črnič, A., 2019. Kritika sodobnega slovenskega domoljubja in predlog alternativnega modela progresivnega patriotizma. Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja, 2019, letn. 56, št. 1, str. 118–133.
2. Ilc Klun, M. 2017. Slovensko izseljenstvo in diaspora v procesu geografskega izobraževanja: doktorska disertacija. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana, 2017. 339 str., ilustr.
3. Šabec, Ksenija (2016). Slovenski učbeniki kot akter etnocentrične in rasistične socializacije: primer osnovnošolskih učbenikov za geografijo. Dve domovini, številka 44, str. 139–152.
4. Šabec, Ksenija (2018): Patriotizem v izobraževanju med etnocentrizmom in medkulturno občutljivostjo. V: Mitja Sardoč, Igor Ž. Žagar in Ana Mlekuž (ur.), Raziskovanje v vzgoji in izobraževanju, 51–67. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
5. Anketa med učitelji geografije v osnovnih in srednjih šolah, oktober 2019.